

IGLESIA DE L'ANGEL CUSTODI DE LA VALL D'UXO.

Autor: Leopoldo Penyarroja.
Ple:16 de juliol de 1999.

1. Marc Històric. 1.1. Antecedents.

La Bula Apostolici Muneris de Climent VIII (28 de maig de 1602) disponia la creació de parroquies per als llocs de moriscos compresos en els bisbats de Tortosa, València, i Oriola. Figuraven entre els primers els situats en les comarques baixes de l'actual província de Castelló; alguns pertanyents a la jurisdicció del Duc de Segorpe (la Vall d'Uxó, Alfondeguilla, Castro, Benicabdo, la Vall de Suera, Fanzara, Lleusa, Eslida, Ahin, Veo i Benitandús).

Respecte de la Vall d'Uxo, la Bula establia: a) la segregació dels poblats de Benicahat, Zeneta i Benigaslo, per als que s'erigia una nova parroquia baix l'advocació de l'Assumpció de la Mare de Deu; i b) la permanència de la parroquia primitiva de l'Angel Custodi, que si en temps passat comprenia la totalitat dels poblats i llogarets moriscos de la Vall, es restringirà des d'eixa data als de Benigafull, l'Alcúdia i Ceneja.

Distinguem per tant, la parroquia i l'iglesia de l'Angel Custodi; la primera (des de 1531 i fins a 1608) radicà consecutivament en la capella del Palau dels Ducs de Segorpe, ubicada en la plaça major de Benigafull, i en l'iglesia (ans mesquita) de l'Alcudia d'Uxo; la segona, o siga, la propia iglesia de l'Angel, fou construïda, a raïl de la susdita Bula de Climent VIII, sobre el solar de la primitiva mesquita de Benigafull.

1.2. Fases Constructives.

L'iglesia referida no estava de fet construïda, encara a pesar de les disposicions eclesiàstiques, en 1608, puix que el 25 de març de tal any, el bisbe de Tortosa D. Pedro Manrique ordenava l'execució de les desmembracions parroquials exigides per la Bula de 1602, que no havien segut dutes a terme:

Les fases de construcció del temple, son fins el seu estat actual, les que següen:

1.2.1. 1ª) 1608: bastiment de l'iglesia primitiva sobre el solar de l'antiga mesquita de Benigafull, inhabilitada que fou per al cult

islàmic des de 1526. Era, probablement, una construcció reduïda que reaprofitaria l'edifici musulma. El seu us no va arribar als 30 anys.

1.2.2. 2^a) 1635-1644: construcció, segons traces de Tomas Lleonart i Tomas Panes, arquitectes de València (intervinent el primer en l'iglesia valenciana de Sant Martí), d'un edifici de nova planta, els caràcters del qual desconeixem. Estava ja, en qualsevol cas, oberta al cult el 10 d'octubre de 1644.

1.2.3. 3^a) 1739-1747: ampliació i remat de la construcció anterior, ab adició del creuer.

2. Descripció i Estat Actual del Monument.

2.1.Descripció.

L'Iglesia de l'Àngel Custodi es, per consegüent, resultat de tres grans fases constructives, fins a 1747, més certes modificacions de mitjans del segle XIX. De severíssim aspecte exterior (inacabat inclús en la frontera principal), l'estructura del temple es d'una nau central ab bóveda de canó, creuer i cúpula, més dos naus laterals i una capella al seu lateral esquerre, hui habilitada a efectes d'emmagatzematge.

Encara ab el seu modest exterior, l'iglesia alberga un grandios fresc que decora tota la bóveda del presbiteri, i que es el seu major valor artístic actual; un notable retaule de Nostra Senyora dels Àngels, obra de Jerónimo Jacinto Espinosa, el qual degué de presidir l'altar major del temple al llarg del segle XVII i està ara situat en la capella de la Comunió; i altres frescs d'importància (entre ells els ovals de la Sagrada Família, de San Abdó i San Senent o la cupuleta del darrer altar, en actual restauració); amen de les 32 petxines de les cupulestes de les naus laterals. Del conjunt, que responia a un esplendit projecte iconogràfic de Josep Vergara, simètric, pero de dimensions superiors a l'ideat per l'autor per al temple de San Joan Baptista de Xiva, desaparegueren en 1936 deu medallons alusius als Sants Fundadors, situats sobre abdos cornises de la nau central; els frescs de les quatre petxines de la cúpula, complementaries de la bóveda del presbiteri; i els dos situats sobre les portes de sacristia i Sagrari, a més d'un Salvador de Vicente López.

El fresc del presbiteri, exent de referència documentada, ocupa, sencera, la superfície de la bóveda (aproximadament 112 m²), i com es el cas d'altres frescs del segle XVIII, representa una Gloria o Cel el centre de la qual es ocupat per la Santíssima Trinitat, ab el Pare i el Fill sedents; completen el centre compositiu la figura de la Mare de Déu, de San Joan Baptista i en un pla inferior, pero eminent, la de l'Àngel Custodi, titular del temple, oferent de la corona del Ducat de Sogorb.

Si be atribuït per fama popular a A.A. Palomino (1655-1726), l'estructura, el volum i moviment de la composició responen estrictament a l'eixecutoria de Josep Vergara (1726-1799), fill de Francesc Vergara "el Vell" i figura central de la pintura valenciana del XVIII. Es sabut que Josep Vergara intervingué, junt al seu germa Ignasi (a qui probablement es deu el pla i distribució del presbiteri de l'Àngel) en la creació de l'Acadèmia de Santa Bàrbara, que en 1768, sota el regnat de Carles III, es convertirà en l'actual de Sant Carles. El paralelisme compositiu del fresc de la Vall d'Uxo respecte dels més notables del pintor (sobre tot els de l'antiga església de Santa Rosa de Lima, de València, hui en el Museu Històric, de l'Església del Temple, de la de Sant Joan Baptista de Xiva i del camar del monestir de Nostra Senyora del Puig) i la seua magnitud comparativa entre les obres del pintor són indiscutibles; i segueix resultant sorprenent la seua elusió dels repertoris usuals, com ara la "Biografía Pictórica" de M.A. Orellana.

El fresc, deteriorat per l'incendi de 1936, ab perdua d'uns 10 m² de revoc, fou restaurat en 1941 per Lluís Roig d'Alòs; i es, excepte un aproximat i obvi 10% de la superfície, original.

2.2.Estat Actual.

Les filtracions contínues d'humitat han danyat en els últims anys un fragment del fresc immediat a l'arc toral; però la taca d'humitat avança i amenaça l'integritat de les figures properes i no tan properes. Tals problemes són, per altra banda, generals en l'edifici i el propi fresc de Vergara ve de temps enrere clavellant-se i experimentant una progressiva perdua de color i qualitats originals.

En un altre orde de coses, la cúpula i tabor del creuer es troben en estat lamentable; hi ha perill de desprendiment de les claus dels arcs en campanar i abdues portes; i disgregació de la pedra de la part baixa de protades i bases de murs.

3. Procés de Declaració de BIC. Actuacions.

El procés o itinerari de sol·licitud de declaració de Bé d'Interès Cultural a favor de l'església de l'Àngel Custodi de la Vall d'Uxo es sintetitza aquí sumariament:

- 14-7-81: incoació d'expedient de declaració de Monument Històric-Artístic (hui Bé d'Interès Cultural).
- 1982, 1984, 1985, 1986: successives sol·licituds de reparacions urgents formulades per la Parròquia de l'Àngel, favorablement

estimades per la Direcció General de Patrimoni Historic de la Generalitat Valenciana, pero mai ateses.

- 1990: resolucio del Ple del Consell Valencià de Cultura per la qual s'insta a la Generalitat a la declaracio de BIC a favor de l'iglesia de l'Angel Custodi de la Vall d'Uxo.
- 3-5-1993: el Servei de Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat fa encarrec a un equip tecnic d'arquitectes del Projecte de Reparació de cupula i cobertes del creuer de la referida iglesia. Al mateix temps, i en pro d'una major fluïdesa futura, la mateixa Parroquia de l'Angel Custodi encomana, al susdit equip l'elaboracio d'un més ambicios Pla Director de restauració global del temple.
- 13-2-95: es presenta oficialment en Conselleria de Cultura el citat Pla Director, previament supervisat per l'arquitecte de la Direccio General de Patrimoni Sr. Arturo Zaragozá.
- 2-6-97: la Direccio General de Belles i Bens Culturals del Ministeri d'Educació i Cultura comunica la recepcio de l'escrit de 16-5-97 pel qual la Direcció General de Patrimoni de la Generalitat Valenciana ha incoat expedient de declaracio de BIC, ab categoria de Monument a favor de l'iglesia de L'Angel de la Vall d'Uxo; informant-la a l'hora del codi corresponent a l'anotacio preventiva del be esmentat (A-R-I-51-0009739); escrit no exent d'ambigüetat, ya que no acaba de desprendre's de la seua sintaxi la categorisacio definitiva del monument com a BIC.

4. Proposta.

A la vista de l'informacio precedent, i tenint en compte els nou anys transcorreguts des de que la Comissió de Llegat Historic i el Ple del Consell Valencià de Cultura, emeteren informe favorable a la declaracio de BIC i a la preservació de la seua obra artística, entenem que procedix:

1. Sollicitar de la Direcció General de Patrimoni Artístic de la Generalitat (i si es pertinent, de la Direcció General de Belles Arts i Bens Culturals del Ministeri d'Educació) informacio puntual sobre la de moment ambigua catalogació de l'iglesia de l'Angel de la Vall d'Uxo; aço es, sobre si 9 anys despres del pronunciament favorable del Consell Valencià de Cultura, s'ha procedit a la declaracio de fet com a BIC.
2. Considerant que en el present any 1999 es celebra el 2n. Centenari de la mort de Josep Veragara i Ximeno (1726-1799), la personalitat del qual ompli en bona part l'història pictòrica del segle XVIII valencià; i considerant a més, que l'obra de Vergara ha marcat ab un estil propi, plasticament singular, tot un conjunt d'esglésies valencianes, de les quals la de l'Angel Custodi de la Vall d'Uxo es, en lo que resta del seu projecte original

iconogràfic, emblemàtica, instar a la Direcció General de Patrimoni de la Generalitat a acometre les reparacions dels elements constructius, que, com es el cas de cupula i cobertes, amenacen ab la perdua o greu deteriorament la valuosa boveda de Vergara, restaurant seguidament la pròpia obra pictòrica.